

АНГЛИЙСКИЯТ ПАРЛАМЕНТАРИЗЪМ ОТ МАГНА ХАРТА ДО ПУРИТАНСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ

Костадин ПАЕВ

THE ENGLISH PARLIAMENTARIANISM FROM *MAGNA CARTA* TO THE PURITAN REVOLUTION

Kostadin PAEV*

* Department of History, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, Bulgaria

Article info	Abstract
<i>Article history:</i> Received: December 15, 2016 Received in revised form: March 4, 2017 Accepted: May 10, 2017 Available online: December, 2017	Although the acts of the English Parliament after <i>Magna Carta</i> until the beginning of the Puritan Revolution are not so widely known, they played an important role in the development of parliamentarianism not only in England, but in all over the world parliamentary practice. It is evident how each successive Parliament with methodical persistence succeeded to gain new rights in the centuries-old struggle with royal power. Gradually, its composition expanded to include representatives not only of the clergy and nobility, but also the small knights and the cities. Composed of two Chambers, Parliament acquires a decisive role in determining the taxes and rule on the legality of the election. That is time when some of the most important principles of modern parliamentarianism are introduced: parliamentary immunity, freedom of the statements of representatives and their right of legislative initiative. Without these principles, the modern parliamentary government would not be possible.
<i>Keywords:</i> Parliamentarism House of the Lords House of the Commons Freedom of speech Legitimacy of elections Impeachment	

1. Увод

Историята на парламентаризма в Англия, която се счита за негова родина, е сравнително добре позната. По повод на 800 годишнината от издаването на Магна харта през 2015 г. бяха публикувани редица материали. След началото на Пуританската революция, започнала през 40-те години на XVII век, се появяват забележителни актове, поставили основите на мо-

дерния конституционализъм като: Народното съглашение (в редакции от 1647, 1648 и 1649 г.), Оръдие на управлението (1653), Хабеас корпус акт (1679), Бил за правата (1689), Акта за престолонаследията (1701) и др. Английският парламентаризъм след 1215 до 1640 г. обаче е недостатъчно познат у нас, поради което тази публикация има за цел да осветли отчасти този въпрос.

2. Началото

На 15 юни 1215 г. на поляните наричани Рънимийд, крал Джон (1199–1216) под натиска на въстанияте барони издава документ известен като *Magna Carta Libertatum* (*Великата харта на свободите*), име, наложено малко по-късно през 1218 г.¹ Мнението, че с появата на *Магна харта* се поставя началото на модерния конституционализъм, днес се приема почти безрезервно.

Основанията, този документ да бъде считан за родоначалник на модерното конституционно управление са някои от прокламираните в него граждански свободи и опитът за ограничаване на кралската власт, въпреки че повечето от текстовете му нямат пряко отношение към това. В този смисъл от значение са: клауза 12, която изисква бъдещето налагане на данъци да става по „*всеобщо съгласие*“; клауза 39, която провъзгласява принципа на личната неприкосновеност (*habeas corpus*) и клауза 40, която осигурява равен достъп до съдилищата и забранява продажбата на правосъдие [Винсънт, 2015: 121, 125].

От особена важност е клауза 61, според която се създава обществен съвет от 25 барони, които се оправомощават да упражняват контрол върху спазването на хартата [пак там: 130–131]. По този именно повод са изказани мнения, че този

Съвет може да се приеме като предшественик на английския парламент, както и на началото на конституционния контрол.

В конституирането и правомощията на Съвета наистина прозират някои от принципите на парламентарното управление. Най-напред конституирането на този Съвет става чрез избор на членовете му измежду всички барони на кралството и в този смисъл те могат да се приемат като представителство. Решенията на Съвета се вземат с мнозинство и са задължителни за всички. Съветът може да налага волята си принудително. Предвиден е и начин за попълване на съставу му, когато някой от членовете му почине, напусне страната или по някакъв начин е възпрепятстван да изпълнява задълженията си. Фиксирани са конкретни срокове и процедури. В лицето на четиримата барони се очертава един ръководен орган, кой-то сезира първоначално краля, а ако нередностите не бъдат поправени в срок от четиридесет дни след това – останалите членове на Съвета, след което той може да пристъпи към действие. Членовете на Съвета полагат клетва, че добросъвестно ще изпълняват задълженията си. Всичко това в някаква степен наподобява бъдещия парламент.

За съжаление *Магна харта* не просъществува дълго време след издаването ѝ. Папата отлъчва бунтовниците от Църквата и на 24 август 1215 г. изпраща писма, с които освобождава крал Джон от дадената клетва и обявява хартата за невалидна. Решението му е оповестено на 4 септември с. г. и кралят на-

[¹] Повече за предисторията и създаването на *Магна харта*, както и самия текст на документа вж. у Никълъс Винсънт [Винсънт, 2015]. На български език съществуват още няколко превода на *Магна харта*: на Атанас Лолов [Лолов, 2006]; на Манол Глишев [Глишев, 2015].

режда земите на бунтовниците да бъдат конфискувани. Това обаче само разпалва конфликта, който прераства в гражданска война. След смъртта на крал Джон регентите на малолетния наследник Хенри III (1216–1272) връщат към живот *Магна харта* като я преиздават в Бристол през ноември 1216 г. като акт на коронацията. В хартата от 1216 г. обаче липсват важни клаузи – липсват клаузите, осигуряващи гаранции за изпълнението, няма го Съвета на 25-имата барони и др. Година по-късно – през ноември 1217, с незначителни поправки на текста от предходната година *Магна харта* е преиздадена отново и легитимирана от настояника на малолетния крал и от папския легат [пак там, 2015: 89–91]. Следващото ѝ издание е от 1225 г., когато тя получава един стандартизиран текст. В този ѝ вид клаузите на хартата са сведени до 37. *Магна харта* се преиздава още през 1297 г., а последното ѝ издание е от 1300 г., като през следващите 200 години тя само е потвърждавана над 40 пъти [пак там, 2015: 92–95]. Началото обаче е поставено.

3. Английският парламентаризъм през XIII–XVI в.

След *Магна харта* важна стъпка във формирането на английския парламент е направена през 1254 г. Тъй като страната се нуждае спешно от пари Хенри III заминава за Гаскония, а неговите заместници, съпругата му и брат му свикват в Уестминстър Големия съвет (*Magnam Concilium*) на кралството. Съветът включва представители на висшето духовенство и на най-ед-

рите феодали, но като участници са привлечени още представители на рицарското съсловие – всеки шериф трябва да изпрати по четирима рицари избрани от неговото графство. През следващите години постепенно се налага названието „парламент“, измествайки термини като „колоквиум“ и др. [Maitland, 1919: 72].

През 1258 г. Хенри III решава да предприеме серия от реформи в областта на данъчната политика за да изплати дълговете дължими на папата. За целта през юни с. г. той свиква парламент в Оксфорд, известен с името „Лудия парламент“.² Парламентът в Оксфорд от 1258 г. се свързва с издадените под натиска на група барони начело със Симон дьо Монфор³ от крал Хенри III разпоредби, с които се установяват нови органи в управлението на страната. Създава се съвет от двадесет и четири барони, от които дванадесет определени от короната и дванадесет – избрани от бароните, както и 15-членен Таен съвет, за да съветват краля и да контролира администрацията. Предвидено е също парламента да следи

[²] Наименованието идва от факта, че в т. нар. „Книга на Древните закони“ (*Liber de Antiquis Legibus*) в изречението „Noc anno fuit illud insigne parliamentum apud Oxoniam“ (Тази година се състоя онзи забележителен парламент в Оксфорд), вместо думата „insigne“ - в конкретния случай със значение „паметен“, „забележителен“, е записано „insane“ (безумен) – „Noc anno fuit illud insane parliamentum apud Oxoniam“ [Treharne, Sanders, 1973: 72].

[³] Симон дьо Монфор, граф на Лестър, е виден английски благородник. През 1263–1264 г. той оглавява бунта на бароните и фактически управлява Англия. Към титлата си добавя и „граф на Честър“. Убит е през август на следващата 1265 г.

действието на този съвет. Тези разпоредби са потвърдени и разширени през следващата 1259 г. с т. нар. „Разпоредби на Уестминстър“ [Trevelyan, 1953: 100]. През 1264 г. Симон дьо Монфор свиква парламент, на който поканва към съвета на бароните да се присъединят по четирима рицари от всяко графство.

Забележителен е вторият парламент свикан пак от Монфор в началото на 1265 г. Това, което го отличава от предишните парламенти е, че от представителите на Големия съвет са поканени само петима графове и осемнадесет барони, все лица, приближени на управляващите. За сметка на това в състава на парламента са включени освен по двама представители на рицарството от всяко графство и по двама представители на по-големите градове [Maitland, 1919: 73].

Представителството на градовете в Англия става честа практика в следващите парламенти свиквани от Хенри III и наследникът му Едуард I (1272–1307).⁴ Така това представително тяло постепенно се превръща в представителство на отделните съсловия на кралството [Ibid., 1919: 75]. Парламентът, свикан през 1295 г. се счи-

[⁴] Въпреки, че представителите на рицарите и градовете не са поканвани на всички срещи на Големия съвет, те участват периодично в работата на парламента, особено когато той е свикан за обсъждането на данъци и такси. Така напр. в парламента свикан на 30 септември 1283 г. освен 110 представители на графовете и бароните, са поканени още по двама рицари от графство и по двама представители от 21 градове на Англия, докато в парламента от 1290 г. шерифите трябвало да изпратят по двама или трима рицари, но представители на градовете не са поканени. [Gneist, 1889: 2].

та като оформящ английския парламентарен модел: представителите на висшето духовенство, графовете и бароните се поканват индивидуално, докато представителите на рицарите и градовете от графствата вече се избират, вместо да се номинират от шерифите.

Парламентът в това време се свиква по два главни повода: първо, генерално свикване във връзка с укрепването на законите или недоволство от страна на народа, и второ, специални парламенти за обсъждане на данъци или отделни политически актове [Gneist, 1889: 3].⁵ В някои случаи обаче парламент се свиква за разглеждане на въпроси и от двата типа. Такъв например е парламентът от 1305 г., свикан от Едуард I в Уестминстър. На него са поканени 9 графове, 94 барони и 95 прелати (представители на висшето духовенство). От страна на „третото съсловие“ присъстват 145 представители на низшето духовенство, 74 рицари (по двама от 37-те графства) и около 200 представители на градовете. Заседанията му съвместно с представителите на рицарите и градовете се провеждат във времето от 28 февруари до 21 март, след което кралят и бароните продължават съвещанията си до април 1305 г. Работата на парламента протича в следния порядък: 1) обсъждане на държавните дела; 2) разглеждане на съдебни дела; 3) законодателни въпроси; 4) данъчно облагане; 5)

[⁵] При управлението на Хенри IV (1399–1413) се потвърждава правото на парламента да одобрява исканите субсидии [Maitland, 1919: 247; Gneist, 1889: 69–71].

приемане на петиции [Thomson, 1953: 11–12].

През 1341 г. представителите се разделят и започват да заседават поотделно. Така се оформят двете палати – на лордовете (*House of the Lords*) и на общините (*House of the Commons*). Закон от 1362 г. постановява, че по-нататък всички данъци ще се съгласуват с парламента – дотогава волята му не е решаваща. „Добрият парламент“ от 1376 г. отправя критики към кралското правителство и обвинява служителите му в корупция и измами. Това води до въвеждането на процедурата по „импийчмънт“, чрез която такива служители могат да бъдат отстранявани от камарата на общините. През 1414 г. Хенри V (1413–1422) обявява, че законите ще се приемат с консенсус между двете палати, което ги изравнява по отношение на законодателните им правомощия. Това правило е потвърдено с решение на съда от 1489 г.

През 1430 г. е издаден избран закон, според който избирателни права получават всички жители на графствата, които притежават имущество или имат годишен доход, равняващ се на най-малко 40 шилинга над дължимите данъци [Maitland, 1919: 173]. Това на практика дава възможност на около 5 % от пълнолетните мъже да гласуват за представители на палатата на общините. Друг избран статут от 1445 г. регламентира правото на всеки постоянен жител, който притежава богатството на рицар да бъде избран за представител на градовете. С приетият през 1533 г. закон за апелацията

короната става върховна апелативна инстанция както за светските, така и за църковните съдилища. По този начин папата в Рим е игнориран.⁶ Първият закон за престолонаследие е приет през 1534 г. Втори такъв закон парламентът приема през 1536 г., а третият – през 1543 г.⁷

Особено интересен за парламентарната практика е случаят „Ферес“ от 1543 г. Джордж Ферес, член на Камарата на общините е арестуван и задържан заради дълг, на който бил гарант. За щастие парламентът по това време заседавал. За случилото се е докладвано на спикъра му и е разпоредено Ферес да бъде освободен и доведен в парламента. Поради съпротивата на градските власти първият опит за това не успява. Със случая е запознат и сър Томас Оудли, тогава лорд-канцлер на Англия. Вторият опит се оказва успешен – Ферес е освободен, а на следващия ден шерифите са извикани в парламента за да отговорят да проявеното неуважение [Thomson, 1953: 154]. Подобен е и случаят „Стъкълнд“ от 1571 г. Тогава Уилям Стъкълнд предлага законопроект за промени

[6] За английският парламент през XIV–XVI вж. повече у [Congleton, 2010: 88–93].

[7] Първият закон за престолонаследие обявява принцеса Елизабет, дъщеря на Хенри VIII (1509–1547) и Ан Болейн за истинския наследник на английската корона, отстранявайки принцеса Мери, дъщеря на краля от Катерина Арагонска. Вторият престолонаследен акт е резултат от осъждането и екзекуцията на Ан Болейн, следствие на което Елизабет също е лишена от правото на престолонаследие. В този случай наследник на престола става синът на Хенри Едуард, роден 1537 г. Третият акт на престолонаследие възстановява правата на Елизабет и Мери.

в т. нар. „Книга на общата молитва“, заради което е задържан. Камарата реагира незабавно и Стикленд се завръща в парламента [Ibid., 1953: 166]. Тези случаи всъщност могат да се възприемат като начални прояви на бъдещият депутатски имунитет.

Правото на Камарата на общините да се произнася по легитимността на изборите също се утвърждава към края на XVI в. По такъв повод през 1581 и 1584 г. камарата създава специални комисии. Във връзка с изборите в графство Норфолк през 1586 г. парламентът се произнася по възникналия спор, с което се налага практиката при откриването на всеки парламент да се създават комисии, които да решават спорните въпроси по избора на представители [Ibid., 1953: 165].

За първи път въпросът за свободата на словото на депутатите се поставя през 1523 г. от сър Томас Мор, който тогава е спикър на парламента. През 1559 г. сър Томас Гаргрейв представя от името на парламента петиция на кралица Елизабет I (1558–1603), в която се настоява за правото на представители да се изказват свободно, както и забраната лично те и придружаващите ги лица да бъдат арестувани по време на заседанията и непосредствено преди и след това, да бъдат спазвани [Ibid., 1953: 164]. В края на XVI в. въпроса за свободата на изказванията на членовете на камарата отново се поставя официално.⁸ В това отношение се разгра-

ничава два вида свобода на представителите – да поставят въпрос за дискусия или да предложат законопроект. Кралицата признава правото да се гласува „свободно“, т.е. по съвест, а по отношение на предложените законопроекти – да се говори с мярка. Що се касае до случаите, когато изказвания на депутатите минават границите на разумното и благоприличието, то тогава самият парламент може да накаже нарушителите [Ibid., 1953: 165–166].⁹

4. Парламентът на Англия в навечерието на Пуританската революция

Седемнадесетият век бележи не само нова фаза в развитието на английския парламентаризъм, но и началото на коренни промени в държавното управление на страната.

В началото на века възниква нов изборен казус – случаят „Гудуин-Фортескю“ във връзка със свикания през 1604 г. парламент. Изборът на Франсис Гудуин от графство Бъкингамшиър е оспорен от съда и в Камарата на общините постъпва Джон Фортескю.¹⁰ Камарата

ри с. г., в която отправя критични думи към кралицата [Graves, 1987: 105].

[⁹] В отговор на питане на спикера на парламента през 1593 г. лорд-пазителя на големия печат заявява: „Относно свободата на изказванията Нейно Величество нареди да ви предам, че дали ще кажете „да“ или „не“ на някой законопроект, „да не дава Господ“ някой от вас да се въздържа или да се страхува да постъпи според неговото предпочитание ...“ [Thomson, 1953: 165].

[¹⁰] Още преди 1604 г. крал Джеймс I издава прокламация, че лица, които са обявени в несъстоятелност или извън закона, не могат да бъдат избирани в камарата на общините. Съдът обявил избора на Гудуин за невалиден именно на второто основание.

[⁸] По-рано, през 1576 г. пуританът Питър Уентуърд е затворен заради реч в защита на свободата на изказванията в парламента изнесена в камарата на общините на 8 февруа-

обаче се произнася, че Гудуин е почтен човек и няма основания за касиране на избора му. Първоначално Джеймс I (1567–1625) оспорва правото на парламента да се произнася по валидността на изборите, но след това е принуден да се съгласи и Гудуин се завръща в камарата (Ibid., 1953: 209). Така правото на парламента да се произнася по легитимността на изборите е потвърдено.

През 1614 г. крал Джеймс I свиква нов парламент (5 април – 7 юни) известен като „обърканият“ парламент. Поводът за свикването му е искането на краля за въвеждане на нови данъци. Парламентът не само че отказва да гласува предложението му, но и отправя критики към водената от него политика. Спорът ескалира в конфликт и кралят разпуска парламента [Maitland, 1919: 259].

През 1621 г. парламентът провежда две сесии – от 30 януари до 4 юни и от 20 ноември до 18 декември. Отношенията между краля и парламента отново са обтегнати: Камарата на общините пак отказва да гласува исканите от короната средства и критикува краля за водената от него външна политика спрямо Испания. Джеймс отчетливо заявява на Камарата, че привилегиите, които имат представителите съществуват благодарение на неговото благоволение. Това поражда недоволство и парламента отговаря с протестна декларация от 18 декември 1621 г., в която заявява, че правата му са „древни“ и безспорни; че негово право е да обсъжда всякакви въпроси и че членовете му се радват на свобода на сло-

вото. Джеймс скъсва собствено-ръчно декларацията и разпуска парламента [Ibid., 1919: 243; вж. повече у Thomson, 1953: 227–240].

Още с идването си на власт Чарлз I (1625–1649) търси средства за финансиране на войната с Испания и Франция. За целта той свиква три пъти парламента през първите пет години на управлението си, но представителите отказват да осигурят субсидия в искания от краля размер. В тази връзка през 1628 г. парламентът изготвя т. нар. „Петиция за правата“ (*Petition of Right*), [Congleton, 2010: 93]. В нея се отправят обвинения срещу короната, че нарушава древни и отдавна утвърдени обичаи и практики в управлението на държавата, отнасящи се до налагането и събирането на данъци, нарушаване на личната неприкосновеност, противозаконно задържане и наказване на лица, настаняване на военни части в домовете на хората. В края се настоява кралят да спазва правата на поданиците гарантирани от *Магна харта*, статута на Едуард I от 1295 г. (*Statutum de tallagio non coccendo*) и други актове (вж текста на петицията у Gardiner, 1906: 66–70). В крайна сметка на 7 юни 1628 г. Чарлз I е принуден да приеме петицията и тя става закон. През март 1629 г. парламентът е разпуснат и в продължение на повече от десет години кралят не го свиква [Maitland, 1919: 307–308].

Очевидно дългата борба за надмощие между краля и парламента през първите десетилетие на XVII в. е навлязла в решаваща фаза и Камарата на общините предявява открито претенциите си да играе

водеща роля във вътрешната и външната политика на страната. Това обстоятелство предопределя и предстоящите събития, довели до началото на революцията.

След единадесетгодишно прекъсване през април 1640 г. Чарлз I свиква парламента в Англия. Поводът отново е искане на допълнителни средства за войната в Шотландия – т. нар. „войни за епископите“ (1639–1640),¹¹ но парламентът отказва. На 5 май 1640 г. кралят разпуска парламента. Поради краткото му времетраене той е известен като „Късия парламент“ [Congleton, 2010: 94; Maitland, 1919: 293; Thomson, 1953: 258–259 и бел. 4]. Следват свикването на „Дългият парламент“ на 3 ноември с. г. и началото на революцията.

5. Заключение

Въпреки, че актовете на английският парламент през разглеждания период (1216–1640 г.) нямат тази широка известност както *Магна харта* и актовете, издадени по време на революцията и непосредствено след нея, те изиграват важна роля в развитието на парламентаризма не само в Англия, но и изобщо в световната парламентарна практика.

Видно е, как всеки следващ парламент с методично постоянство успява да извоюва нови правомощия във вековната борба с кралската власт. Постепенно съставът му се разширява, включвайки пред-

ставители не само на духовенството и аристокрацията, но и на дребните рицари и градовете. Оформят се двете камари. Парламентът придобива решаваща роля при определянето на данъците и се произнася по законността на изборите. Въвежда се процедурата по „импийчмънт“ на държавните служители.

Това е времето, през което се утвърждават някои от най-важните принципи на модерния парламентаризъм: депутатският имунитет, свободата на изказванията на представителите и правото им на законодателна инициатива. Без тези принципи съвременното парламентарно управление не би било възможно.

Литература / Referenceis

Винсънт, 2015. – Винсънт, Н. *Магна харта. Кратко въведение*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015. [Vinsant, N. *Magna harta. Kratko vavedenie*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sveti Kliment Ohridski”, 2015].

Глишев, 2015. – Глишев, М. (Превод.). *Магна харта*. – *Българска наука*, юни 2015, 57–70. [Glishev, M. (Prevod.). *Magna harta*. – *Balgarska nauka*, Yuni 2015, 57-70]

Лолов, 2006. – Лолов, Ат. (Превод.) *Магна харта*. 6 януари 2006. [Lolov, At. (Prevod.). *Magna harta*. 6 Januari 2006] – <http://www.easibulgaria.org/bg/articles-analyses/magna-harta/> (2016:03:06).

Congleton, 2010. – Congleton, R. *Perfecting Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Chapter 9. *An Overview of British Constitutional History: the King and the Medieval Parliament*. – <http://rdc1.net/class/BayreuthU/Perfecting%20Parliament%20%28Chap%209%29.pdf> (2016: 03:06).

Gardiner, 1906. – Gardiner, S. R. (Ed.). *The Constitutional Documents of the Puritan*

[¹¹] Повод за тези две войни през 1639 и 1640 г. са опитите на Чарлз I да наложи система на управление на църквата в Шотландия с епископи (епископална система), които опити срещат съпротива от онези среди, които предпочитат презвитерианската система, т.е. без епископи.

Revolution 1625–1660. 3rd revised ed. Oxford: Clarendon Press, 1906.

Graves, 1987. – Graves, Michael A. R. *Elizabethan Parliaments: 1559–1601*. London and New York: Longman, 1987.

Maitland, 1919. – Maitland, F. W. *The Constitutional History of England*. Cambridge: University Press, 1919.

Thomson, 1953. – Thomson, F. *A short History of Parliament 1295–1642*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1953.

Treharne, Sanders, 1973. – Treharne, R. F., I. J. Sanders. *Documents of the Baronial Movement of Reform and Rebellion. 1258–1267*. Oxford: Clarendon Press, 1973.

Trevelyan, 1953. – Trevelyan, G. M. *History of England*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1953.